

Muslimanska kultura, običaji i jezik

MRKOJEVIĆI NEISTRAŽENI BISER

Piše: Sabrija Vulić

O autoru

Sabrija Vulić završio je Fakultet za turizam i hotelijerstvo u Kotoru. Magistrant je Fakulteta dramskih umjetnosti na Cetinju. Novinarsku karijeru započeo je 1989. godine u Radio Kotoru. Radio je u TV Sky Sat, RTV Atlas kao i brojnim drugim medijima, a trenutno je angažovan na mjestu urednika Drugog programa TVCG. Tokom karijere bio je dopisnik mnogih domaćih i međunarodnih medija. Dobio je brojna priznanja za svoj rad. Predsjednik je Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore. Otac četvoro djece.

Ako je kulturna baština po definiciji kulturno nasljeđe ili kulturno dobro naslijeđeno od prethodnih generacija ili koja nastaju u sadašnjosti, onda se Crna Gora može pohvaliti izuzetnim bogatstvom kada su u pitanju muslimani na ovim prostorima. Kako onom materijalnom, tako i nematerijalnom.

Kulturna baština muslimanskog naroda u Crnoj Gori je od izuzetnog značaja kao svjedok istorije naše države, ali i kao neotuđiv dio identiteta jednog naroda koji je direktno vezan za Crnu Goru svojim imenom i porijeklom. Čini se da svjesno ili nesvjesno bježimo od istorijskih činjenica i bogatstva koju su nam ostavile prethodne generacije muslimana na ovim prostorima. Muslimana koji su porijeklom sa ovih prostora, koji su naslijedili istoriju naroda ovih krajeva i nadogradili je kroz istoriju prelaskom na islam.

Kao primjer možemo navesti istoriju Boke Kotorske na čijem tlu je moćna Otomanska imperija ostavila dubok trag, a da toga danas nismo ni svjesni ili se čak namjerno zaobilazi ili skriva. Dvije stotine godina boravka ovog carstva na tlu Boke Kotorske ostavilo je neizbrisiv trag od Herceg Novog do Orahovca, gdje se svjesno ili nesvjesno, a prije bih sebi dozvolio da kažem svjesno brišu tragovi prošlosti koje

Kuća Mrkojevići

su za sobom ostavili muslimani koji su živjeli na tlu Boke Kotorske. Ne treba posebno pominjati sat kulu u Herceg Novom, džamiju u Bijeloj koja je u potpunosti devastirana, ostatke islamske zaostavštine u Risnu ili iste takve primjere u Orahovcu nedaleko od Kotora. Naime, u drugoj polovini XV i tokom XVI vijeka pali su pod osmansku vlast i gradovi na Crnogorskom primorju: Risan (1481), Herceg Novi

(1482), Ulcinj, Bar, Spič, Svač, Budva na kratko 1571. godine. Kotor i Perast ostali su pod upravom Mletačke republike.

Borbe oko ovih gradova dovele su do preseljavanja stanovništva kako iz unutrašnjosti u primorje tako i iz primorja u Veneciju i širom Italije. Gradovi su izmijenili socijalnu strukturu, kulturu življenja i ekonomsku osnovu. Za vrijeme osmanske prevlasti najvažniji primorski grad bio je Herceg Novi koji je od 1482 do 1687. godine vršio potpunu kontrolu nad ulazom u Bokokotorski zaliv pod mletačkom upravom. Pored Novog i Risan je bio važno vojno uporište od 1482. do 1684. godine.

Slično je i na nekim drugim prostorima na kojima danas ne žive muslimani u tako velikom broju, poput Nikšića ili Kolašina, pa i Podgorice.

Kada se spomene kulturna zaostavština Muslimana, uvijek je fokus na sjeveru Crne Gore, na Pljevljima, Bijelom Polju, Rožajama, Petnjici, Plavu ili Beranama. Ipak nekako skriveno od pogleda, sasvim nezasluženo, treba se posebno osvrnuti na jedan zaboravljeni biser, a to je oblast Mrkojevića u okolini Bara.

Pleme Mrkojevići nalazi se u oblasti između Bara i Ulcinja, u području između primorskih planina Lisinj na sjeveru i Možura na jugu, sa Rumijom u zaleđu i izlazom na more. Plemenska oblast je visoravan sastavljena od kraških polja, sa tri strane

Mlin Kurtovića

okružena visovima, a sa četvrte morem, površine oko 90 km².

Ozbiljnija turska vlast počinje da se osjeća u Mrkojevićima po zauzeću Bara do 1571. godine. Tokom vojne kampanje turske vojske oko osvajanja Bara, Mrkojevići su isprva bili na strani mletačke vojske, ali su se kasnije okrenuli na stranu Turaka. Iz tog vremena imamo zabilježenog mrkovskog glavara Popovića, koji je i sam bio sveštenik („Pop Popović“). Iako su od Turaka

dobili barjak kao zasebna nahija i uživali u određenoj mjeri privilegovan status u odnosu na ostale krajeve, u prvom razdoblju turske vlasti dolazi do iseljavanja velikog broja Mrkojevića na sjever u primorske oblasti pod mletačkom vlašću (Dalmacija, Istra): u periodu između 1611. i 1633. godine iselilo se oko 220 porodica.

Islamizacija Mrkojevića otpočela je upravo u razdoblju prve polovine 17. vijeka. Međutim, radilo se o pojedinačnim slučajevima, i ti koji su islamizirani nijesu ostajali u matičnoj oblasti, već su prelazili u Bar ili Ulcinj. Iz tri izvještaja barskih nadbiskupa može se pratiti tok islamizacije u Mrkojevićima: Andrija Zmajević 1671. godine navodi da su svi Mrkojevići pravoslavni; Marko Đorga 1696. godine piše da su Mrkojevići tada u većini muslimani, a Vicko Zmajević oko 1710. godine da u Mrkojevićima ima 140 muslimanskih i 30 pravoslavnih kuća. Dakle, radilo se o masovnom prelasku na islam u kratkom razdoblju. No, Mrkojevići su u toj početnoj fazi islam prihvatili tek da ne bi imali problema sa turskom vlašću. Ovo pokazuje i činjenica da je prva džamija u Mrkojevićima podignuta tek 1752. godine, kao i činjenice da su je podigli zajedno muslimani i hrišćani, te da su pravoslavne crkve u ovoj oblasti većinom preživjele do danas. Islamizacija u Mrkojevićima nikad nije do kraja završena, s obzirom na to da je i do danas jedan broj izvorno mrkojevićkih rodova, kao i kasnijih doseljenika, ostao u pravoslavnoj vjeri. Valja, kao primjer vjerske trpeljivosti i svijesti o pravoslavnim korijenima navesti i krst Svetog Jovana Vladimira, koji se još od srednjeg vijeka čuva u Mrkojevićima i koji su podjednako poštovali i branili pripadnici obje vjeroispovijesti.

Islamizacija je Mrkojevićima znatno olakšala položaj između dva jaka turska uporišta – Bara i Ulcinja. Međutim, islamizacija je uticala i da opadne borbeni duh ovog nekada ratničkog plemena „žestoke naravi“. Posljednja vojna akcija u kojoj se pominju Mrkojevići je njihovo učešće na crnogorskoj strani u sukobu s Turcima 1717. godine. Mrkojevići su se ozbiljno zamjerali turskoj vlasti ovim postupkom, te je konačan prelazak u islam bilo spasonosno rješenje po njih. Crnogorska vojska je oblast Mrkojevića oslobodila u Veljem ratu 1877. godine. Tokom ratnih dejstava, stanovništvo Mrkojevića se sklonilo iz svojih domova u turski Skadar. Nakon što je zaključen mir, početno nepovjerenje Mrkojevića prema namjerama Crnogoraca, zbog kojeg se nisu odmah vratili u svoje domove, brzo je prevaziđeno zalaganjem knjaza Nikole, te se stanovništvo Mrkojevića vratilo u svoju oblast i prilično brzo uklopilo u crnogorsko društvo. Iz prvog crnogorskog popisa ove oblasti može se vidjeti vjerski sastav Mrkojevića. Muslimani žive u svim naseljima i čine većinu stanovništva u njima. Rimokatolika ima u Pečuricama, Dobroj Vodi i Malim Mikulićima, a pravoslavni u Dobroj Vodi, Veljim i Malim Mikulićima.

Upravo, ovako jedan relativno obiman uvod u tekst ograničene dužine bio je jako potreban da bi se čitaocu približila samo ovlaš prebogata istorijska kretanja na području Mrkojevića, koja su za sobom donijela ili ostavila bogatu kulturno-istorijsku baštinu.

Međutim postoji problem i sa druge strane, jer kulturna zaostavština muslimana u Mrkojevićima je apsolutno neispitana. Jedini koji se ozbiljnije bavio istorijom Mrkojevića je profesor Mahmut Metanović.

Ono po čemu bi Mrkojevići, u kojima se kao većinski živalj bilježe Muslimani, mogli biti prepoznati je karakteristična arhitektura u kojoj se osjećaju primjese istoka i zapada. Mrkojevićka sela su formirana na padinama-brijegovima, terenu s nagibom. Kao i u svim krajevima kraških karakteristika, i u Mrkojevićima su upečatljive kamene podzide i suhomedje. Terasa dobijene takvim zidanjem stvaraju upečatljiv vizuelni identitet tako formiranih ulica i prolaza. Kao generatori javnog prostora, karakteristična su dva elementa – guvno (gumno) i točak (izvor kaptiran s obavezno izrađenim kamenim bazenom, tj. kamenicom). Oba ova elementa najčešće su bila kolektivna imovina bratstava i oko njih su formirana naselja – zaseoci tih bratstava.

Posebno su interesantni izvori u Mrkojevićima kojih ima oko osamdeset i koji su u relativno dobrom stanju, a poneki od njih čuvaju zapise na arapskom jeziku koji još uvijek nijesu prevedeni.

Stara škola u Mrkojevićima

Za vrijeme perioda turske vladavine tokom XVIII i XIX vijeka sagrađene su Mrkojevičke džamije.

Džamija u Veljem Selu podignuta je 1749. godine, u Gorani 1783. godine (na temeljima ove džamije 1996. godine sagrađena je nova džamija), u Dobroj Vodi 1802. godine (sanirana 1980-1986.), džamija u selu Kunje sagrađena 1807. godine, džamija u Pečuricama 1891. godine i džamija u selu Ljeskovac za koju nema pouzdanih podataka o godini gradnje.

Jedna od značajnih kulturnih blaga Mrkojevića je Škola otvorena 1885. godine.

Značajno kulturno blago predstavljaju i očuvani nadgrobnici spomenici iz ovog perioda. Oni su često i jedini istorijski izvori na osnovu kojih se proučava porijeklo pojedinih bratstava i proces islamizacije Mrkojevića. Nažalost, u Mrkojevićima ne postoji niti jedan dokument poput katastra groblja koji bi se bavio ovim izuzetno značajnim dijelom kulturno-istorijske baštine Muslimana.

Iz turskog perioda potiče i Kula (odbrambeno utvrđenje) u podnožju Rasovca (Ljeskovac) djelimično porušena u Balkanskim ratovima. Objekti stari svega stotinjak godina danas su toliko rijetki da se mogu smatrati pravim kulturnim blagom. Posebno su interesantni izvori (na mrkojevićkom „točkovi“) kojih ima oko osamdeset i koji su u relativno dobrom stanju, a poneki od njih čuvaju zapise na arapskom ili staroturskom jeziku koji još uvijek nijesu prevedeni. Poznatiji su oni u Pečuricama i Veljem Selu, zatim Kamenički most na rijeci Međureč, vodenice (mlinovi), gu(m)na, kaštari i tradicionalne mrkovske kuće i pokućstvo; vuneni ćilimi, stura (prostirka pletena od trske), skrinje uz sastavni i dio većine kuća su bile pećare (pećnice za pečenje hljeba) itd.

Svemu ovome treba dodati i nevjerovatno arhitektonsko blago oslikano u starim vodenicama i mlinovima za masline od koji su mnogi već propali ili su na dobrom putu da propadnu zahvaljujući nebrizi i nezainteresovanosti.

U Mrkojevićima postoje i brojni primjeri pokretne kulturne baštine. U prvom redu je tu karakteristični mrkojevički govor koji polako odlazi u zaborav, a o kome je davne 1969. godine lingvista i istraživač dr Luka Vujović napisao sjajnu knjigu pod naslovom „Mrkojević-

ki dijalekt“. Dr Luka Vujović je naučno potkrijepio svoju tvrdnju da mrkojevički govor predstavlja čist dijalekatski tip, možda sa neznatnim uticajem susjednih crnogorskih govora. U tome je razlika između njega i drugih govora koji su se razvijali u punom međusobnom dodiru, tako da se danas ne može govoriti o čisto lokalnim govorima na teritoriji stare Crne Gore. Međutim, mrkojevički govor predstavlja baš takav tip govora, koji se čitavim nizom govornih oblika izdvaja kao posebna dijalekatska jedinica. Nastojali smo dati doprinos upoznavanju naučne i šire javnosti sa specifičnostima mrkojevičkog dijalekta, uz istovremeni izraz zahvalnosti prema autoru. Reprint ove knjige prije par godina objavio je Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore i ta knjiga se čuva čak i u velikoj lingvističkoj biblioteci u Vašingtonu.

Sa druge strane, tu je i karakteristična narodna nošnja Mrkojevića koja je po mnogo čemu osobena. Opet zahvaljujući ideji Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore i Narodnom muzeju sa Cetinja, odnedavno se primjerak ove nošnje čuva i u pomenutoj instituciji na Cetinju. U okviru domaće radinosti, nošnja se izrađivala uglavnom od žukovog i lanenog platna, a manji broj odjevnih predmeta od vune. Sastoji se od fanjelice – kratke košuljice, brageše – dimija, duge svilene košulje i stiskača, kratke donje košulje, svilenog pasa, jeleka – prsluka bez rukava, šamije – vrste kape, jašmaka – bijele svilene marame, jake – ukrasnog vijenca i crvenih fioka – traka za rukave.

Brojni su i drugi primjeri kulturne baštine Muslimana na području Mrkojevića, stoga je obaveza istraživača i institucija na lokalnom i državnom nivou da se ozbiljnije posvete ovom, rekli bi, izuzetno neistraženom području Crne Gore.

U tekstu korišteni izvori:

- Prof. Mahmut Metanović, časopis Glas Mrkojevića: KULTURNA BAŠTINA MRKO/JE/VIĆA, str. 26
- Mirsad Rašketić, časopis Glas Mrkojevića, O Mrkojevičkoj kući, str. 44
- <https://www.poreklo.rs/2018/01/31/pleme-mrkojevici/>

Fotografije korištene u ovom tekstu preuzete su sa portala www.glasmrkojevica.me